

آثار فردی ولایت‌مداری در زیارت جامعه کبیره

پروین وادیدار^۱

چکیده

زیارت جامعه کبیره، زیارتی نامدار و مورد اعتماد است که هویت و شناسنامه مکتب اهل‌بیت (درود خدا بر آنان) به شمار می‌رود. شناخت معانی و مفاهیم این زیارت و درک حکمت‌های بلندمرتبه‌ی آن، برای هر پیرو مکتب تشیع، امری ضروری و اجتناب‌ناپذیر است. همچنین، پیروی از ولایت و رهبری ایشان، مسیر رستگاری و سعادت را برای انسان نمایان می‌سازد و او را به سوی اطاعت از اوامر الهی و آموزه‌های آنان رهنمون می‌سازد و آثار و برکات فردی پرشماری در زندگی دنیوی و اخروی به ارمغان می‌آورد که در این نوشته به آن پرداخته خواهد شد. در این نوشتار، با استمداد از مفاهیم ارزشمند این زیارت‌نامه، به کاوش در آثار شخصی ولایت‌مداری در زیارت جامعه کبیره پرداخته می‌شود. این نوشتار با رویکردی تحلیلی-توصیفی، در دو بخش جداگانه، پیامدهای دنیوی و نتایج اخروی ولایت‌مداری را شرح و تبیین می‌کند. دستاورد این پژوهش آن است که در بخش نخست، در عرصه دنیا، ولایت‌مداری اثرات سازنده و مثبتی بر زندگی فردی دارد؛ از جمله بهره‌مندی از دانش و فرزاندگی اهل‌بیت (علیهم‌السلام) و برآورده شدن نیازها و رفع مشکلات زندگی. در بخش دوم این پژوهش، ثمرات اخروی این موضوع بازگو می‌شود و نشان می‌دهد که بهره‌مندی از شفاعت ایشان و زیستن در عصر رجعت، از جمله دستاوردهای ولایت‌مداری به خاندان عصمت و طهارت (علیهم‌السلام) است.

کلید واژه: اهل بیت (علیهم‌السلام)، زیارت جامعه کبیره، ولایت، ولایت‌مداری.

۱. سطح ۲، حوزه علمیه زینبیه اَبیک.

مقدمه

در میان گنجینه‌های معنوی که پیشوایان معصوم (علیهم‌السلام) برای شیعیان به یادگار گذاشته‌اند، زیارات از جایگاه والایی برخوردارند. این زیارات نه تنها فرصتی برای تجدید عهد و پیمان با اهل بیت (علیهم‌السلام) هستند، بلکه دریچه‌ای به سوی معارف الهی و شناخت عمیق‌تر مقام امامت و ولایت می‌گشایند. در این میان، زیارت جامعه کبیره به عنوان منشور جامع معارف اهل بیت علیهم‌السلام و تبیین‌کننده جایگاه رفیع امامت، از اهمیتی ویژه برخوردار است. قرائت این زیارت در حرم مطهر ائمه (علیهم‌السلام) نه تنها دل‌ها را به نور معرفت منور می‌سازد، بلکه برکات و آثار بی‌شماری را در دنیا و آخرت برای زائران به ارمغان می‌آورد.

ولایت‌مداری، به عنوان رکن اساسی تشیع، نقش محوری در سعادت و کمال فردی و اجتماعی ایفا می‌کند. پذیرش ولایت اهل بیت (علیهم‌السلام) نه تنها به معنای پیروی از دستورات و راهنمایی‌های ایشان است، بلکه به معنای پیوند با سرچشمه فیض الهی و قرار گرفتن در مسیر هدایت و رستگاری است. شناخت ابعاد مختلف ولایت و آثار و برکات آن، امری ضروری برای هر شیعه‌ای است که خواهان بهره‌مندی از این نعمت عظمی است.

این نوشتار با هدف تبیین آثار و برکات ولایت‌مداری اهل بیت علیهم‌السلام در پرتو زیارت جامعه کبیره، به بررسی این زیارت شریف پرداخته و تلاش می‌کند تا با استخراج و شرح این آثار، گامی در جهت تعمیق شناخت و ارتقای سطح ولایت‌مداری در جامعه شیعی بردارد.

با توجه به حجم‌های فرهنگی و شبهات اعتقادی که در عصر حاضر متوجه جامعه اسلامی، به‌ویژه نسل جوان است، تبیین و ترویج معارف اهل بیت (علیهم‌السلام) و تاکید بر آثار ولایت‌مداری، ضرورتی انکارناپذیر است. این پژوهش می‌تواند گامی موثر در جهت تقویت بنیان‌های اعتقادی و مقابله با چالش‌های فرهنگی باشد.

سؤال اصلی این پژوهش آن است که بر اساس زیارت جامعه کبیره، ولایت‌مداری اهل بیت (علیهم‌السلام) چه آثار و برکاتی را در پی دارد؟ این آثار را می‌توان در دو حوزه دنیوی و اخروی مورد بررسی قرار داد.

در این راستا، سؤالات فرعی نیز مطرح می‌شوند: آثار فردی ولایت‌مداری بر اساس زیارت جامعه کبیره در دنیا چیست؟ و این آثار در آخرت چگونه تجلی می‌یابند؟

ولایت‌مداری و آثار آن در روایات و آیات قرآن کریم قابل تحقیق است، و زیارت جامعه نیز به عنوان یک منبع کهن در این زمینه محسوب می‌گردد؛ در عصر حاضر نیز پژوهش‌هایی در مورد ولایت‌مداری یا زیارت جامعه کبیره و مضامین آن صورت گرفته که برخی از آنان اشاره می‌شود:

۱. شرح زیارت جامعه کبیره، محمدی ری شهری؛ انتشارات دارالحدیث سال ۱۳۹۰. در این کتاب نویسنده به شرح این زیارت پرداخته و در هر قسمت نکات معرفتی که وجود داشته را بیان کرده است. از جمله نکاتی که در این کتاب قابل مشاهده است، ولایت‌مداری و آثار آن است، هر چند که این کتاب مخصوص موضوع ولایت‌مداری در زیارت جامعه نیست.
۲. زیارت جامعه در آیین پژوهش (محمد اصغری نژاد؛ نشر تبیان سال ۱۳۸۷). در این مقاله نویسنده به تحقیق و پژوهش پیرامون این زیارت پرداخته است و نکات خوبی به خصوص در زمینه ولایت‌مداری بیان کرده است اما محور اصلی مباحث آن ولایت‌مداری نیست.
۳. /دب فنای مفریان (عبدالله جوادی آملی؛ نشر اسرا سال ۱۳۹۴). در این کتاب به شرح و تبیین فقرات این زیارت پرداخته شده و در مجموع نکات خوبی در مبحث ولایت‌مداری در این کتاب قابل مشاهده است. در کل هدف نویسنده از این اثر شرح عبارات این زیارت بوده است اما به خصوص در مورد ولایت‌مداری بحث نکرده است.
۴. نقش زیارت بر تربیت عاطفی زائر با تأکید بر زیارت جامعه کبیره (یزدان جعفری؛ نشریه معرفت سال ۱۴۰۰). در این مقاله نویسنده در خصوص تربیت عاطفی که یکی از آثار ولایت‌مداری است با محور زیارت جامعه کبیره بحث کرده است اما در مورد آثار ولایت‌مداری بحث مشروحی در آن دیده نمی‌شود.

در حوزه مورد بحث، آثار قابل توجهی به رشته تحریر درآمده‌اند. با این حال، پژوهشی که به طور خاص، با محوریت زیارت جامعه کبیره به بررسی آثار ولایت‌مداری بپردازد، کمتر یافت می‌شود. عمده تلاش‌ها تاکنون، معطوف به شرح و تبیین عبارات این زیارت گرانقدر بوده است.

الف) مفهوم شناسی

در این بخش در مورد برخی از مفاهیم اصلی این پژوهش توضیحاتی ارائه می شود و سپس در مورد اصل موضوع بحث خواهد شد.

۱) ولایت‌مداری

این مفهوم ترکیب از دو واژه ولایت و مداری است. ولایت در اصل، ریشه در زبان عربی دارد و از لغت عربی گرفته شده است.

در زبان عربی ولایت از ماده «ولی» در اصل به معنای قرب و نزدیکی است^۱، به رابطه نزدیکی که بین دو شخص باشد، ولایت گفته می شود، خواه این رابطه قلبی باشد، یا مکانی باشد یا چیز دیگر؛ به همین جهت رابطه بین مولا و عبد، امام و مأموم و امثال این موارد را به خاطر نزدیکی که بین آنهاست، ولایت بر آن اطلاق می شود. ولایت همچنین به معانی مختلفی همچون دوستی، نصرت، مالکیت نیز آمده است^۲.

در فرهنگ‌نامه‌های زبان فارسی نیز معانی مختلفی برای مفهوم ولایت گفته شده است که شبیه به معانی است که در زبان عربی آمده است؛ از جمله این معانی: دوستی، نزدیکی، حاکمیت، تقرب به خدا، یاری دادن؛ همچنین در زبان فارسی ولایت به معنای شهر یا منطقه مکانی نیز استعمال می شود^۳.

در اصطلاح، ولاء امامت و پیشوایی و به عبارت دیگر مقام مرجعیت دینی یعنی مقامی که دیگران باید از وی پیروی کنند، او را الگوی اعمال و رفتار خویش قرار دهند و دستورات دینی را از او بیاموزند، و به عبارت دیگر زعامت دینی. چنین مقامی مستلزم عصمت است، و چنین کسی قول و عملش سند و حجت است برای دیگران^۴.

واژه مدار در زبان فارسی به صورت پسوند، به معنای التزام به چیزی و توجه به امری به کار می رود^۵؛ با در نظر گرفتن معنای ولایت به اضافه مفهوم مدار، روشن می شود که ولایت‌مداری در واقع التزام به ولایت اهل بیت و توجه به آن است.

۱. قرشی، قاموس قرآن، ج ۸ ص ۲۴۵.

۲. راغب اصفهانی، مفردات الفاظ القرآن، ص ۸۸۵؛ ابن منظور انصاری، لسان العرب، ج ۱۵ ص ۴۰۷-۴۰۸.

۳. دهخدا، فرهنگ متوسط دهخدا، ج ۲ ص ۳۱۴۲؛ نفیسی، فرهنگ نفیسی، ج ۵ ص ۳۸۸۷.

۴. مطهری، مجموعه آثار، ج ۳ ص ۲۷۸.

۵. دهخدا، فرهنگ متوسط دهخدا، ج ۲ ص ۲۶۴۲.

(۲) زیارت

زیارت در لغت عربی از ریشه «زور» در اصل به معنای میل و انحراف، قصد چیزی کردن، یا به سمت چیزی متوجه شدن آمده است. به عنوان نمونه تزویر از همین ماده، به معنای انحراف باطنی است، و همچنین قول زور به معنای انحراف در کلام و دروغ گفتن آمده است.^۱ واژه زیارت نیز از همین ماده است و وجه استعمال آن این است که کسی که دیگری را زیارت می کند، اولاً به طرف او میل پیدا کرده و قصد او می کند، ثانیاً مسیر خود را از دیگران منحرف کرده و متوجه او می کند.^۲

در اصطلاح نیز منظور از زیارت این است که کسی میل و توجه به دیگری پیدا کرده برای اینکه او را اکرام کند یا با او انس پیدا کند.^۳

یکی از زیارتهای معروفی که از اهل بیت صادر شده است و خواندن متن آن به عنوان زیارت نامه در حرم اهل بیت سفارش شده است، زیارت جامعه کبیره است که حاوی مطالب و مضامین بلندی به خصوص در شأن اهل بیت و مقامات ایشان است. این زیارت از امام هادی (علیه السلام) وارد شده است و پس از غسل زیارت در حرم امامان معصوم خوانده می شود. احتمالاً وجه تسمیه آن به جامعه این است که حاوی مطالب جامعی در فضائل اهل بیت است، به طوری که منبعی جامع و کامل در شناخت اهل بیت محسوب می شود.^۴

(ب) آثار دنیایی ولایت‌مداری در زیارت جامعه کبیره

آثار پیروی از اهل بیت و ولایت‌مداری آنان، منحصر به آخرت نیست؛ بلکه در دنیا نیز شامل حال شیعیان می گردد. در ابتدا در مورد آثار دنیایی ولایت‌مداری در این زیارت بحث می شود.

(۱) بهره‌مندی از برنامه سعادت و قانون رستگاری

یکی از مهمترین شئونی که خدای متعال به اهل بیت (علیهم السلام) واگذار کرده است، مقام تشریع یا همان قانونگذاری است. بی تردید رسیدن به سعادت در دنیا و آخرت، بدون برنامه و قانون الهی ممکن نیست. طبق آیات قرآن کریم، حکم و فرمان دادن مخصوص خدای متعال است،^۵

۱. مصطفوی، حسن، التحقیق فی کلمات القرآن، ج ۴ ص ۳۶۴.

۲. مصطفوی، حسن، التحقیق فی کلمات القرآن، ج ۴ ص ۳۶۴؛ معلوف، المنجد فی اللغة، ص ۶۲۹.

۳. موسی، الافصاح فی اللغة، ج ۱ ص ۲۷۸.

۴. مکارم شیرازی، مفاتیح نوین، ص ۵۳۷؛ جوادی آملی، ادب فنای مقربان، ص ۸۴.

۵. انعام: ۵۷؛ یوسف: ۴۰.

علامه مجلسی ره در کتاب شریف «بحارالانوار» در حدود ۱۶۰ روایت در موضوع رجعت نقل می‌کنند، سپس در این مورد می‌فرمایند که برای کسی که به گفتار اهل بیت اعتقاد دارند شکی نیست که رجعت از عقائد حقه است، زیرا در این مورد روایات زیادی در حدود ۲۰۰ روایت است که به حد تواتر است و این روایات را علمای بزرگ شیعه نقل کرده‌اند.^۱

عقیده به رجعت تنها مبتنی بر روایات و کتب عقیدتی شیعه نیست، بلکه ریشه اصلی آن در آیات قرآن کریم دیده می‌شود. قرآن کریم می‌فرماید: «وَيَوْمَ نَحْشُرُ مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ فَوْجًا مِمَّنْ يُكَذِّبُ بِآيَاتِنَا فَهُمْ يُوزَعُونَ» (به خاطر آور) روزی را که ما از هر امتی، گروهی را از کسانی که آیات ما را تکذیب می‌کردند محشور می‌کنیم؛ و آنها را نکه می‌داریم تا به یکدیگر ملحق شوند.^۲

در روایتی نقل شده است که راوی به امام صادق (علیه السلام) عرض می‌کند، مردم خیال می‌کنند که این آیه در مورد قیامت است، حضرت فرمودند: این آیه در مورد دوران رجعت است، چرا که طبق این آیه خدای متعال تنها بخشی از مردم را محشور می‌کند (در حالی که در قیامت همه مردم محشور می‌شوند) خدای متعال در قرآن در مورد قیامت فرموده است که: ما آنها را محشور می‌کنیم و کسی از آنان را رها نمی‌کنیم.^۳

در زیارت جامعه کبیره نیز به همین عقیده اشاره شده است؛ به عنوان نمونه: «مُؤْمِنٌ بِآيَاتِكُمْ، مُصَدِّقٌ بِرَجْعَتِكُمْ، مُنْتَظِرٌ لِأَمْرِكُمْ، مُرْتَقِبٌ لِدَوْلَتِكُمْ، أَخَذَ بِقَوْلِكُمْ» به بازگشتان ایمان دارم و رجعتتان را تصدیق می‌کنم، در انتظار فرمان شما و چشم به راه حکومت شمایم.^۴

این عبارت اشاره به رجعت اهل بیت دارد، اما در برخی دیگر از عبارات این زیارت، به رجعت شیعیان نیز اشاره شده است: «وَيُكْرَفُ فِي رَجْعَتِكُمْ، وَيَمْلِكُ فِي دَوْلَتِكُمْ، وَيَشْرَفُ فِي عَافِيَتِكُمْ، وَ يُمَكِّنُ فِي أَيَّامِكُمْ» و مرا از کسانی قرار بدهد که در زمان رجعتتان باز می‌گردد، و در دولت شما به حکومت می‌رسد، و در عافیت شما عزیز می‌شود، و در زمان (حکومت) شما قدرتمند می‌گردد.^۵

بنابراین یکی از آثار ولایت‌مداری اهل بیت این است که شیعه واقعی بعد از مرگ، دوباره فرصت حیات پیدا کرده، به دنیا بازگشته و در دولت امام زمان (علیه السلام) از برکات وجود اهل بیت

۱. مجلسی، بحارالانوار، ج ۵۳ ص ۱۲۲.

۲. نمل: ۸۳.

۳. حویزی، تفسیر نورالثقلین، ج ۴ ص ۱۰۰.

۴. مکارم شیرازی، مفاتیح نوین، ص ۵۴۳.

۵. همان، ص ۵۴۵.

بهره‌مند می‌شود. از آنجایی که این اتفاق بعد از مرگ رخ می‌دهد، لذا در بخش آثار اخروی ولایت‌مداری ذکر گردید.

البته لازم به ذکر است که رجعت عمومی نیست؛ یعنی شامل تمام شیعیان نمی‌شود؛ بلکه شامل حال افرادی خاص که شیعه واقعی و ولایت‌مدار خالص اهل بیت باشند می‌شوند؛ از این رو در روایات آمده است: «لَا يَرْجِعُ إِلَّا مَنْ مَحَضَ الْإِيمَانَ مَحْضاً وَ مَحَضَ الْكُفْرَ مَحْضاً» (رجعت عمومی نیست) بلکه فقط کسانی رجعت می‌کنند که مؤمن خالص یا کافر خالص باشند.^۱

باور به رجعت، یکی از آموزه‌های خاص شیعه است که در میان اهل سنت نه تنها مورد پذیرش نیست، بلکه برخی از آنان آن را به شدت رد می‌کنند و با انتقاداتی روبرو شده است. در دیدگاه شیعه، رجعت از اسرار و آموزه‌های اهل بیت (علیهم السلام) محسوب می‌شود و معتقدند که با ولایت‌مداری خالصانه و پیروی از راه اهل بیت (علیهم السلام)، می‌توان به این فضیلت دست یافت. شیعیان بر این باورند که پس از رحلت نیز، بهره‌مندی از آثار و برکات معنوی اهل بیت (علیهم السلام) مستمر خواهد بود و این بهره‌مندی، به واسطه ولایت و پیروی از آنها امکان‌پذیر می‌شود. این تفاوت دیدگاه در باب رجعت، نمونه‌ای از اختلاف عقیدتی میان شیعه و اهل سنت است.^۲

۱. فیض کاشانی، الوافی، ج ۲ ص ۴۶۱

۲. محمدی ری شهری، شرح زیارت جامعه کبیره، ص ۵۸۰.

نتیجه گیری

این پژوهش با عنوان «آثار ولایتمداری در زیارت جامعه کبیره»، به بررسی آثار معنوی و عملی ولایتمداری در پرتو این زیارت ارزشمند پرداخته است. فرضیه اصلی آن بر این مبناست که زیارت جامعه کبیره، آثار دنیوی و اخروی ولایتمداری را به صورت جامع و فراگیر ارائه می‌دهد، و بررسی این آثار، برای درک عمیق‌تر زیارت و یافتن راهبردهای عملی ولایتمداری، ضروری است. هدف اصلی این پژوهش، شناسایی و تبیین آثار ولایتمداری در زیارت جامعه کبیره و اثربخشی آن در نیل به سعادت و کمال انسانی بوده است.

در این پژوهش، پس از تشریح برخی مفاهیم کلیدی، با استفاده از روش تحلیل محتوایی و بررسی مفاهیم موجود در زیارت جامعه کبیره، به دو بخش پرداخته شد. نتیجه این بررسی‌ها نشان داد که ولایتمداری، با ارائه راهکارهایی برای سعادت و کمال، مسیر رسیدن به آن را برای انسان هموار می‌سازد. همچنین، این پژوهش بر این باور است که ولایتمداری، منجر به اصلاح شرایط دنیوی انسان و بهره‌مندی از برنامه‌های سعادت‌ی اهل بیت می‌شود. علوم و حکمت الهی که به اهل بیت عطا شده است نیز از مجرای فیض ایشان به شیعیان عطا شده که این نیز از برکات ولایتمداری ایشان است.

در بعد اخروی، ولایت اهل بیت، شفاعت و سعادت ابدی را در پی دارد و شفاعت اهل بیت، به عنوان یکی از مهم‌ترین آثار ولایتمداری، به انسان سعادت آخرت را هدیه می‌دهد. همچنین، بر اساس زیارت جامعه کبیره، ولایتمداری، امکان رجعت و بهره‌مندی از سعادت در دنیای آتی را نیز به انسان نوید می‌دهد.

فهرست منابع

* قرآن کریم، ترجمه ناصر مکارم شیرازی.

۱. جمعی از نویسندگان، امامت پژوهی، مشهد: دانشگاه رضوی، چاپ اول، ۱۳۸۱.
۲. جوادی آملی، عبدالله، ادب فنای مقربان، قم: اسراء، چاپ دهم، ۱۳۹۴.
۳. دهخدا، علی اکبر، فرهنگ متوسط دهخدا، تهران: دانشکده ادبیات، چاپ دوم، ۱۳۹۰.
۴. رضایی، محمد علی، تفسیر قرآن مهر، تهران: پژوهش‌های تفسیر و علوم قرآن، چاپ اول، ۱۳۸۷.
۵. سبحانی، جعفر، سیمای عقاید امامیه، قم: مؤسسه امام صادق، چاپ اول، ۱۳۷۶.
۶. قرشی، علی اکبر، قاموس قرآن، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ ششم، ۱۳۷۱.
۷. محمدی ری شهری، محمد، شرح زیارت جامعه کبیره، قم: دارالحديث، چاپ اول، ۱۳۹۰.
۸. _____ میزان الحکمه، قم: دارالحديث، چاپ یازدهم، ۱۳۸۹.
۹. مطهری، مرتضی، مجموعه آثار، تهران: صدرا، چاپ هشتم، ۱۳۸۴.
۱۰. مکارم شیرازی، ناصر، آیین ما، قم: مدرسه امیرالمومنین، چاپ اول، ۱۳۸۸.
۱۱. _____ مفاتیح نوین، چاپ اول، قم، مدرسه امیرالمومنین، ۱۳۸۷.
۱۲. _____ تفسیر نمونه، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ سی و دوم، ۱۳۷۴.
۱۳. نفیسی، علی اکبر، فرهنگ نفیسی، تهران: خیام، چاپ اول، بی‌تا.
۱۴. ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، بیروت: دار الفکر، چاپ سوم، ۱۴۱۴ ق.
۱۵. حویزی، عبد علی بن جمعه، تفسیر نورالثقلین، قم: اسماعیلیان، چاپ چهارم، ۱۴۱۵ ق.
۱۶. راغب اصفهانی، حسین، مفردات الفاظ القرآن، بیروت: دارالقلم، چاپ اول، ۱۴۱۲ ق.
۱۷. صعیدی، عبدالفتاح، الافصاح فی اللغة، قم: الاعلام الاسلامی، چاپ چهارم، ۱۴۱۰ ق.
۱۸. طباطبائی، محمد حسین، تفسیر المیزان، بیروت: العلمی، چاپ دوم، ۱۳۹۰ ق.
۱۹. طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان، تهران: ناصر خسرو، چاپ سوم، ۱۳۷۲.
۲۰. طبرسی، احمد بن علی، الإحتجاج، مشهد: مرتضی، چاپ اول، ۱۴۰۳ ق.
۲۱. قمی، علی بن ابراهیم، تفسیر قمی، چاپ سوم، دارالکتب، قم، ۱۴۰۴ ق.
۲۲. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ چهارم، ۱۴۰۷ ق.

۲۳. مجلسی، محمد باقر، بحار الأنوار، بیروت: دار احیاء التراث، چاپ سوم، ۱۴۰۳ق.
۲۴. مصطفوی، حسن، التحقيق فی کلمات القرآن الکریم، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، چاپ اول، ۱۳۶۸.
۲۵. معلوف، لويس، المنجد فی اللغة، قم: اسماعیلیان، چاپ سوم، ۱۳۶۵.
۲۶. نوری، حسین، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، قم: آل البيت، چاپ اول، ۱۴۰۸ق.